

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Свилен Тутеков

Православен богословски факултет, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий”,
на дисертационния труд на проф. д-р Емил Трайчев Стоянов, Богословски
факултет на СУ „Св. Климент Охридски”,

на тема **ТЪЛКУВАНЕТО НА СТАРОЗАВЕТНИТЕ ТЕКСТОВЕ В
НОВИЯ ЗАВЕТ**

за присъждане на научна степен „Доктор на теологическите науки”

Дисертационният труд на проф. д-р Емил Трайчев Стоянов е посветен на безспорно значима и дори бих казал жизнено важна за новозаветната библеистика тема: христологичното тълкуване на Стария Завет в светлината на новозаветното Откровение. От самото начало ще кажа, че предложеният дисертационен труд решава един фундаментален проблем на православната библеистика, доколкото разкрива принципите на христологичната херменевтика на старозаветните текстове в новозаветна перспектива и едновременно с това извежда основните богословски предпоставки и критерии за развитието на тази херменевтика в патристичното богословие. Предложеният текст несъмнено притежава от една страна научна и методологическа ценност, а от друга - теоретична и практическа приложимост в различни контексти на съвременните богословски изследвания.

На второ място ще посоча, че излагането и обосноваването на основната теза в дисертационния труд - *христологичното тълкуване на Стария Завет* - говори за богатата информираност и богословска ерудиция на автора и ни убеждава в способността му да решава различни теоретични проблеми на библеистиката в дискурса на църковния богословски етос. В работата удачно са съчетани специализираното познаване на богатия изворов материал и критичното осмисляне на тенденциите в съвременната богословско-библеистична мисъл, което позволява изграждането на всеобхватна вътрешно-кохерентна концепция за христологичната херменевтика и обосноваването на нейната релевантност. В този смисъл тематизирането на христологичното

тълкуване като цялостен херменевтичен хоризонт, който опосредства рецепцията на Стария Завет в новозаветното Откровение и въобще в църковния опит, вече може да се оцени като неоспорим и мащабен научен принос.

Дисертационният труд е с обем 190 стр. основен текст и 57 страници библиография, която на практика включва всички извори текстове и съвременни изследвания по темата. Текстът е структуриран в съответствие с възприетата методология на изследването и съдържа предговор, увод, две основни тематични глави с общо 9 подглави и заключение. Последователността на отделните структурни единици представя систематично и балансирано основните теоретични проблеми, чието решаване авторът умело използва като аргументи при отстояването на основната си теза.

В **увода** на дисертацията авторът очертава ясно изследователския си обект и формулира основната си задача: да анализира различните тълкувателни традиции в епохата на Новия Завет и да изведе богословските предпоставки и принципи на христологичната херменевтика в перспективата на континуитета на двата Завета. Според него постигането на тази задача позволява да се начертаят пътищата на рецепцията на тази херменевтика и да се посочи нейната релевантност в църковния опит (стр. 9-10). Ясно е мотивиран изборът на структура на работата: тя трябва да позволява *първо* да се проследи историята на тълкувателното изкуство в епохата преди и по време на Новия Завет, и *второ* - да анализира различните методи и начини на тълкуване на старозаветните текстове в новозаветните книги, което да позволи формулирането на принципите на христологичната херменевтика и тяхната църковна релевантност (стр. 25 и сл.).

В **първата** основна глава *Тълкувателното предание през епохата на Новия Завет* се разглеждат последователно, аналитично и критично различните тълкувателни традиции от епохата на Новия Завет. В погледа си към тълкувателната традиция на елинския свят (пар. 1.1.) авторът поставя акцент върху античното учение за *логоса* като херменевтичен инструмент и път към истината (стр. 34). Впоследствие той изследва принципите и правилата на юдейското тълкуване и формирането на различни тълкувателни традиции в рамките на юдаизма. Особено

внимание се отделя на формирането на тълкувателния метод на Филон Александрийски като резултат от еkleктиката на юдаизма и елинизма в културната среда на Александрия. Напълно основателно се поставя въпросът за философските предпоставки и елинистичните влияния при формирането на символичния или алегоричния метод на тълкуване на Писанието и особено на доминирането му в Александрийската традиция след III век (стр. 68). Решаването на този проблем е от особено значение, тъй като алегоризмът на Ориген предполага *деисторизацията* на историческите събития от Стария Завет и остава пречка за правилното разбиране на христологичния типологичен метод на тълкуване в светоотеческата мисъл. В последната подглава (1.5.) авторът анализира тълкувателната традиция в кумранската община като критично отхвърля опитите за отъждествяване на есхатоцентричната новозаветна типология с историко-есхатологичния метод на кумранисткото тълкуване. В края на тази първа глава авторът посочва като важна характеристика на хетерогенната юдейска тълкувателна традиция „суверенното религиозно съзнание” и фактът, че тълкуването в известен смисъл обслужва това съзнание (стр. 79). Основният принос на тази глава се състои в начина, по който се показва релевантността или нерелевантността на различните тълкувателни традиции спрямо екзегетическите методи в новозаветната Църква. Авторът ясно отстоява тезата, че църковното библейско тълкуване не просто „усвоява” методите на юдейската тълкувателна традиция, нито пък е просто „синтез” между двете древни предания – юдейско и елинистично, а открива един „нов” херменевтичен хоризонт - *христологичният* (стр. 81).

Втората глава на дисертационния труд е посветена на фундаменталния въпрос за радикалната „новост” на църковното тълкувателно предание и на усилието за преоткриването на христологията като херменевтичен хоризонт и предел на автентичното осмисляне на цялостната икономия на старозаветното Откровение. Изходна точка в този анализ е христоцентричният подход на Христос към Стария Завет - подход, който предполага критичното отхвърляне на методите на тълкуване на равините и книжниците и прави възможно адекватното тълкуване на старозаветните текстове в месианска перспектива (стр. 92). Именно в тази перспектива авторът полага началото на т. нар. *типологичен метод на тълкуване*, който е органично свързан с новозаветната христология и

есхатология и по-късно бива доразвит в апостолско-светоотеческото предание (стр. 95). Във *втория* параграф на тази глава се проследяват последователно и систематично начините и спецификата на употреба на христологичното тълкуване на старозаветните текстове в четирите Евангелия като се посочват общите духовни предпоставки на тази подчертано анагогична херменевтика (стр. 122). Важен извод на автора е, че духовният смисъл на Стария Завет се разкрива посредством *христологичната* херменевтика, която има за свои екзистенциални условия вярата и личното евхаристийно общение с Христос, от което следва, че посочените христологични предпоставки са всъщност догматологичните предпоставки на църковното библиейско тълкуване (стр. 124 и 126).

Може да се каже, че ядрото на втората глава от дисертационния труд е христологичната перспектива на Стария Завет в богословието на св. апостол Павел. В три последователни подглави (2.3.1. - 2.3.3.) авторът разглежда отношението на св. апостол Павел към закона като възпитател в Христос, новата му тълкувателна диалектика и рецепцията на старозаветните текстове в Посланието до евреите. От една страна той разкрива детайлно критичното преосмисляне на равинистичните тълкувателни принципи и методи в контекста на радикалната „новост“ на христологичното разбиране на Стария Завет. Важен принос в случая е начертаването на типологично-есхатологичната перспектива, която формира основния херменевтичен принцип: Старият Завет трябва да се разбира като *обещание*, а неговата крайна цел – като *изпълнение* (стр. 133). От друга страна авторът предлага задълбочен анализ на апостол-Павловото „богословие на закона“, което му позволява да покаже как вярата и благодатта се превръщат в екзистенциални предпоставки на новото христологично тълкуване на Стария Завет в перспективата на „обновяването“ на живота в Христос (стр. 137). Така авторът поставя като последен богословски критерий на тълкуванието *сотириологията*, която е херменевтичното условие и ключ за критичното преодоляване на всеки легализъм и буквализъм в отношението към Стария Завет. В органична връзка с това се въвежда и темата за новата тълкувателна диалектика „буквата убива, духът животвори“, която може да се открие като ключов херменевтичен принцип на светоотеческото *духовно* тълкуване на Писанието (стр. 139). Във връзка с това авторът прави пространен анализ

на начина, по който св. апостол Павел въвежда и разширява типологичния метод на тълкуване като „ново виждане и тълкуване на старозаветното откровение в христологична перспектива” (стр. 144). Той ясно показва как новата реалност на живота в Христос става нов херменевтичен хоризонт, който опосредства цялостната рецепция на Стария Завет и как съдържателно разширената типология става основа на духовното библиейско тълкуване на светоотеческото богословие. От особено значение е, че авторът посочва харизматичните критерии на това духовно библиейско тълкуване и органично го обвързва с литургичния живот на Църквата (стр. 149) - факт, който е решаващ за богословската и църковна релевантност на библиейското тълкуване. Авторът дори отнася това христологично тълкуване към една нова опитна и персоналистична гносеология, която има екзистенциално-сотириологични предпоставки.

В последните две подглави на втората глава (2.3.3. и 2.4.) се анализират начините на прилагане на христологичното тълкуване на старозаветните текстове в Посланието до евреите и в двете съборни послания на св. апостол Петър. В първия случай се разкриват пътищата на една подчертано христоцентрична рецепция на Стария Завет, при което в перспективата на неговото духовно тълкуване той се разбира и като Откровение, и като изпълнен и завършен в новия (стр. 169). Авторът ясно откроява литургичния опит на Църквата като херменевтичен критерий на христологичното тълкуване и посочва този критерий като ключов за църковното тълкувателно предание. В погледа си към двете съборни послания на св. апостол Петър авторът посочва цялостния христоцентричен характер и херменевтични критерии при тълкуването на старозаветните текстове. В заключението на дисертационния труд се правят обосновани и аргументирани изводи относно христологичното разбиране на Стария Завет като основен херменевтичен принцип на автентичното църковно библиейско тълкуване.

Цялостният поглед към дисертационния труд на проф. д-р Емил Трайчев ме убеди, че той поставя жизненоважни теоретични и методологически проблеми на православната библеистика и предлага мащабни и перспективни богословски решения. Той успешно интегрира отделните аспекти на изследваната проблематика в една цялостна концепция за христологичната херменевтика на Стария Завет в новозаветна перспектива и открива хоризонта за проучването на тази

херменевтика в пространството на светоотеческото тълкувателно предание. Дисертационният труд определено впечатлява със способността на автора да откроява аналитично несъмнено важните за едно библиестично изследване специализирани „детайли” и едновременно с това да търси синтетичното богословско осмисляне на христологичната херменевтика като жизнен нерв на автентичното църковно библиестично тълкуване. С оглед на това намирам за основен принос на предложения текст извеждането и обосноваването на *par excellence* богословските принципи и предпоставки на христологичната херменевтика, което я прави еклисиологично релевантна и функционална. Акцентирам върху този принос, тъй като осмислянето на църковното библиестично тълкуване в един подчертано богословски дискурс води до намаляването и изтъняването на изкуствените граници между профилираните библиестични проучвания и богословския етос на Църквата.

Като втори важен принос в дисертационния труд бих открил систематичния анализ и формулирането на основните богословски предпоставки и критерии на христологичната херменевтика, с което авторът трасира пътя за изследването на последващото развитие на тази херменевтика в патристичен контекст. Това позволява на съвременната православна библиестика да преосмисли критично своята методология и теоретични приоритети в един „нов” богословски ключ, който проф. Трайчев предлага. Считам, че голямата научна стойност на рецензирания труд се състои именно в преоткриването на екзистенциалните предпоставки и на богословската критериология на църковната библиестична херменевтика, което може да позволи на съвременния богословски ум да спре да вижда в нея само теоретична и инструментална наука, а да се върне към нейния автентичен богословски „*логос*”. Няма да е пресилено дори да се каже, че с работата си проф. д-р Емил Трайчев предлага на съвременната богословска херменевтика да излезе от лабиринта на постмодерната схоластика и да се върне към автентичната новозаветна перспектива и църковен богословски етос. В тази насока са и множеството публикации по темата на дисертацията, в които авторът години наред успешно представя основни идеи от разработваната тема.

В заключение мога да кажа, че предложеният от проф. д-р Емил Трайчев дисертационен труд ме убеди в неговия безспорен научен принос за изследването и методологизирането на христологичната херменевтика в

подчертано богословски дискурс. Авторефератът напълно отговаря на изискванията и отразява съдържанието, структурата и заявените в дисертационния труд приноси. С оглед несъмнената научна стойност на предложения дисертационен труд и мащабния научен принос в постигнатите резултати считам, че той изцяло отговаря на всички законови и академични изисквания за присъждане на научната степен „Доктор на теологическите науки”. За процедурата по настоящата защита заявявам, че напълно убедено ще гласувам „за” присъждането на научната степен „Доктор на теологическите науки” на проф. д-р Емил Трайчев Стоянов.

В. Търново

доц. д-р Свилен Тутеков:

20.02.2013 г.

(.....)

Забележка! Посочените в рецензията страници от дисертационния труд са по предоставена от автора електронна версия на текста.